

УДК 658.5:331.522.4

DOI: 10.31891/2307-5740-2020-288-6-33

САЛЬКОВА І. Ю.

Національний авіаційний університет

ТАРАСОВИЧ Л. В.

Поліський національний університет

РЕФЛЕКСИВНІ ЗАСАДИ МАРКЕТИНГ-МЕНЕДЖМЕНТУ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВ ЗА УМОВ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

У статті проаналізовано основні проблеми впливу сільськогосподарського виробництва на екологічне середовище, яке має обопільний зв'язок та впливає на розвиток виробництва у стратегічній перспективі. Розглянуто рефлексивний аспект управління трудовими процесами в контексті вироблення стратегії екологізації сільськогосподарського виробництва. В теорії рефлексивний аспект розглядається через сприйняття економічною системою проблем екології, і навпаки, з урахуванням взаємного впливу та еквівалентності обмінних процесів, що відбуваються між представленими системами. Розкрито сутність та основні інструменти управління процесами екологізації сільськогосподарського виробництва. Вивчено досвід проведення політики екологізації господарської діяльності сільськогосподарських підприємств у зарубіжних країнах. Розглянуто інструменти державної підтримки сільськогосподарських підприємств стратегії розвитку екологічного виробництва.

Ключові слова: рефлексивне управління, маркетинг-менеджмент, екологізація виробництва, управління персоналом, сільське господарство.

SALKOVA I.

National Aviation University

TARASOVYCH L.

Polissia National University

REFLECTIVE PRINCIPLES OF MARKETING MANAGEMENT OF ENTERPRISE PERSONNEL UNDER CONDITIONS OF ECOLOGIZATION OF AGRICULTURAL PRODUCTION

Rapid economic development in the XX century. brought a lot of benefits to mankind, as well as a significant man-made burden on the environment. Diversification in overcoming economic and environmental problems is especially felt in agricultural production, as the industry is most dependent on natural factors and it is here that the closest connection with the key problems of the state economy is revealed, and therefore requires skilled management. An urgent problem in the development of agricultural production management is the harmonization of economic processes in the ecological space, which are realized through a combination of natural resources and human labor, the reflective aspect of which is manifested in understanding the coexistence of both systems with positive feedback. Consideration of environmental issues through the prism of the economy of agricultural production, and vice versa, will provide an opportunity to resolve the contradictions in these areas and develop strategic priorities for marketing management of personnel in the direction of environmental protection, responsible attitude to land and natural resources. The main way to reflect on the greening of the economy is to rethink the need for agricultural production through the implementation of resource-saving and environmental technologies that provide an opportunity to work for the long term socio-economic development of the country. With the signing of the Association Agreement with the EU by Ukraine, the problem of greening economic activity requires the development of new approaches to its solution, taking into account the requirements for the organization of environmentally friendly agricultural production.

The article deals with the main problems of the impact of agricultural production on the ecological environment which has an interconnection and it influences on the development of production in the strategic perspective. It is considered the reflexive aspect of management of labor processes in the context of development of strategy of greening of agricultural production. In theory the reflexive aspect is considered through the perception of the economic system of environmental problems and also considering the mutual influence and equivalence of metabolic processes occurring between systems which are presented. The article analyzes the essence and the basic tool of managing the processes of greening of agriculture production. It was studied the experience of the policy of greening of economic activity of enterprises in foreign countries. The tools of state support of agricultural enterprises and strategies of development of ecological production were considered.

Key words: reflexive control, marketing-management, greening of production, human resources, agriculture.

Постановка проблем у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Бурхливий економічний розвиток у ХХ ст. приніс людству чимало благ, а також значне техногенне навантаження на довкілля. Різновекторність у подоланні економічних та екологічних проблем особливо відчувається у сільськогосподарському виробництві, оскільки галузь є найбільш залежною від природних чинників і саме тут виявляється найтісніший зв'язок із ключовими проблемами економіки держави, а відтак потребує кваліфікованого управління. Нагальною проблемою розвитку управління сільськогосподарським виробництвом є гармонізація економічних процесів в екологічному просторі, що реалізуються через поєднання ресурсів природи та праці людини, рефлексивний аспект яких проявляється в осмисленні взаємного існування обох систем з позитивним обопільним

зворотнім зв'язком. Розгляд проблем екології крізь призму економіки сільськогосподарського виробництва, і навпаки, надасть можливість вирішити питання подолання протиріччя представлених сфер та розробити стратегічні пріоритети маркетинг-менеджменту персоналу в напрямі збереження навколишнього середовища, відповідального ставлення до землі та природних ресурсів. Основним шляхом рефлексії екологізації економіки є переосмислення необхідності розвитку сільськогосподарського виробництва за рахунок імплементації ресурсозберігаючих та природоохоронних технологій, які дають можливість працювати на довгострокову перспективу соціально-економічного розвитку країни. З підписанням Україною Угоди про асоціацію з ЄС проблема екологізації економічної діяльності вимагає розробки нових підходів до її розв'язання з урахуванням вимог до організації екологічно орієнтованого сільськогосподарського виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Рефлексивні аспекти у сфері управління персоналом досліджували такі вчені, як: Л. Кучер [11], Р. Лепа [2], В. Лепський [1], А. Сахно [9]. Висвітленню проблем екології і економіки присвятили свої праці К. Дідур [4], А. Кучер [10], І. Синякевич [3], С. Писаренко [6], А. Цибуляк [5]. Дослідження проблем екологізації виробничих процесів у частині законодавчого забезпечення знайшло відображення в наукових працях С. Смерічевського та Д. Висоцького [7].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Величезна увага вчених економістів та екологів зосереджена на проблемах розвитку сільськогосподарського виробництва та збереження природно-ресурсного потенціалу країни, однак, з позиції аспекту рефлексивного управління, означена проблема не розглянута повною мірою. Водночас, недостатньо висвітленими залишаються питання стратегічних орієнтирів оптимізації екологічної компоненти розвитку вітчизняних сільськогосподарських підприємств.

Формування цілей статті. Метою роботи є обґрунтування необхідності управління процесами екологізації сільськогосподарського виробництва через теорію рефлексії. Застосування аспекту рефлексивного означення проблем екології у розрізі економічної системи підприємства, і навпаки, з урахуванням взаємного впливу та еквівалентності обмінних процесів, що відбуваються між представленими системами, вбачається необхідним атрибутом забезпечення їх сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Для визначення рефлексивного аспекту управління персоналом за умов екологізації виробництва потрібно розглянути основні положення рефлексивності систем. Огляд напрацьованих вчених, що досліджують рефлексивні процеси, дають підстави стверджувати, що рефлексія – це механізм взаємодії суб'єкта і об'єкта, основною властивістю якого є те, що сприйняття (perception) суб'єктом об'єкту залежить від його дії (action), або певної реакції, по відношенню до об'єкта [1]. Складовими елементами сприйняття у даному випадку є: об'єкти, оцінки суб'єкта, прогнози і очікування, які суб'єкт вибудовує стосовно майбутнього розвитку подій, а також власна оцінка суб'єктом можливого впливу на об'єкт та навпаки – впливу об'єкта на розвиток суб'єкта. В. Лепський зазначає, що рефлексивний аспект існування будь-яких систем виявляється у взаємодії цих систем, при якій одна система відслідковує функціонування іншої для досягнення власних цілей [2]. Тобто рефлексія виникає як особлива реакція певної системи на умови впливу іншої системи і можливість корекції змісту взаємного функціонування, що залежить від ініціалізації, осмислення причин, що призвели до виникнення певної ситуації та еквівалентності результатів цього взаємовпливу. Теорія рефлексії передбачає критичний аналіз функціонування систем, що мають специфічні цілі існування і розвитку та їх взаємовплив одна на одну [2].

Рефлексивний аспект у більш повному обсязі розкриває взаємне існування процесів управління персоналом сільськогосподарських підприємств як сфери діяльності людини та екології як сфери, на яку впливає виробнича діяльність людини. Соціум заповнив природне просторове середовище, створивши економічну та екологічну системи, які мають обоюсторонній зв'язок. Такий зв'язок формує новий усвідомлений тип системи, що поєднує обидві системи у взаємній співпраці через екологізацію сільськогосподарського виробництва та економізацію екології. Рефлексія поєднує дві системи через суб'єктивно-об'єктивне взаємне бачення, сприйняття, оцінку взаємного впливу та наслідків існування цих двох систем. Тобто природа дає сільськогосподарському виробництву основний ресурс – землю, але проблемою сучасного виробництва є виснаження цього ресурсу для швидкого економічного збагачення. Використання пестицидів, хімікатів, відсутність сівозміни та надмірне вирощування культур, що збіднюють ґрунти, призводить до втрати цінності ресурсу. Саме тому управління сільськогосподарським виробництвом повинно орієнтуватися на екологізацію економічних процесів, та розглядати цей процес як стратегічний напрям розвитку.

Екологізація економіки визначається І. Синякевичем як об'єктивно зумовлений процес перетворення всієї суспільної праці, спрямований на збереження і розвиток суспільно-економічних функцій природи [3]. На думку автора, під екологізацією можна розуміти такий подальший розвиток економіки, що враховує екологічну складову як одну з основних у цьому розвитку. Екологізація економіки сільськогосподарського виробництва полягає у заміні екологічно шкідливих технологій, що використовуються у сільськогосподарському виробництві на екологічно прийнятні з максимальною економічною доцільністю цих заміни. Для України це величезна проблема, адже довкілля країни є екологічно занедбаним, біосфера сама неспроможна подолати техногенне забруднення, а сільське господарство у багатьох регіонах є збитковим. Виникає рефлексія сприйняття економічною системою з її основною метою –

розвитком виробничої діяльності, екологічної системи – з її основною метою – збереженням довкілля від шкідливого впливу виробничої діяльності. Необхідно зазначити, що нарощування виробництва (збільшення ВВП) не завжди призводить до збільшення чистого економічного добробуту громадян країни, оскільки його індикаторами є не лише рівень доходів, а й здоров'я громадян, генофонд нації: смертність та народжуваність, вікова деформація суспільства, а ці категорії здебільшого залежать від екологічної ситуації в країні. Так, у 2008 р. ВВП країни склав 949864 млн грн, а у 2018 р. – 3558,7 млрд грн. При цьому, чисельність населення, відповідно, у 2008 р. склала 46,4 млн осіб, а у 2018 р. – 42,2 млн осіб. Відтак, розвиток виробничої діяльності не впливає на відтворення та екологію людської системи [4]. Нажаль, показники якості навколишнього середовища в економічній політиці України наразі не стали індикатором добробуту населення.

На екологічний стан природного середовища негативно впливають майже усі галузі народного господарства країни: промисловість, будівництво, сільське господарство, транспортна система та ін. В Україні спостерігається екологічна криза техногенного характеру, унаслідок антропогенного впливу на навколишнє середовище. Особливо проблемними є регіони Придніпров'я, Закарпаття, Одещини, Донбаський регіон. Прикладами антропогенних впливів у цих регіонах є видобування корисних копалин, викиди в атмосферу, хімізація водойм та ґрунтів, скидання стічних вод, нагромадження промислових та комунальних відходів. Звісно до стану екологічної та економічної кризи країна прийшла не за один день. За радянських часів всі рішення стосовно розвитку та розміщення продуктивних сил приймалися без урахування екологічних факторів. Нещадно споживалися природні ресурси та руйнувалися екосистеми. У 80–х рр. природа зазнала руйнівного наступу внаслідок агломерації міста. Пострадянський період відзначився різким спадом виробництва та економічною кризою, проте це не зупинило деградацію екологічної системи країни та не знизило навантаження на навколишнє середовище. З'явилися нові проблеми – збільшення аварійності через недостатнє фінансування оновлення обладнання та технологій виробництва. Відтік спеціалістів за кордон у 90–х рр. призвів до того, що країна була майже неспроможна відновити занедбану екологічну та зруйновану економічну систему.

Після здобуття незалежності в Україні відбулося реформування народного господарства. Радикальні структурні зміни у сільськогосподарському секторі призвели до збільшення кількості приватних ринкових структур, де кінцевим результатом їх діяльності є отримання прибутку за мінімізації витрат, у т. ч. і витрат на природоохоронні засоби. Більшість сільськогосподарських суб'єктів ще не оволоділа сучасними підходами до управління, які б могли мінімізувати руйнівні екологічні впливи у майбутньому та забезпечити відтворення екологічного середовища. Сільськогосподарський бізнес дотепер працює на короткострокову перспективу. Трансформація усталених стереотипів у системі ціннісних орієнтацій керівників сільськогосподарських підприємств зумовила вакуум, який був заповнений цінностями суспільства споживання, а усвідомити, що прибуток від використання природозберігаючих технологій можна отримати з часом – украй складно.

Сільськогосподарські підприємства всіх форм власності та 5,9 млн особистих селянських господарств зіткнулися з проблемою економічної доцільності упровадження дорогартісних природозберігаючих технологій виробництва. Витрати на такі технології та відновлення екологічного потенціалу сільськогосподарських підприємств збільшують собівартість продукції та знижують рівень прибутку. Сільськогосподарські підприємства України переважно не мають вільних фінансових ресурсів, що гостро порушує питання пошуку інвестицій, державного та іноземного втручання в проблеми екологізації економіки сільського господарства. Складно привабити інвесторів такими проектами як будівництво очисних споруд, створення заповідних територій, упровадження природоохоронних технологій та відновлення сільськогосподарських земель. Примусити виконувати вимоги природоохоронного законодавства в Україні не завжди вдається і не є досить ефективним. У більшості випадків екологічні збитки у вигляді штрафів та інших санкцій є меншим фінансовим тягарем, ніж упровадження нових природозберігаючих технологій [5]. Переоснащення та упровадження технологій, які б зменшили екологічне навантаження, можуть дозволити собі сільськогосподарські підприємства з високим рівнем економічного розвитку та соціальною відповідальністю керівництва й персоналу.

Важливим аспектом стратегії екологізації сільськогосподарського виробництва є глибока соціально-культурна духовна перебудова всього суспільства, а особливо тієї її частини, що працює у сільському господарстві. Людина може протистояти сучасним глобальним проблемам за умов сформованого екоцентричного типу свідомості, що орієнтує її на відповідну екологічну поведінку – зовнішній прояв природовідповідної діяльності людини, тобто «моральну поведінку як сукупність вчинків» [5]. С. Писаренко наголошує, що у локальному й глобальному вимірах слід орієнтуватися навіть не на економічно-екологічну модель розвитку, а на економічно-екологічно-етичну, оскільки не можна розв'язати безліч проблем лише завдяки техніко-економічним підходам [6]. Розкриваючи цю тезу, можна додати, що докорінні зрушення, здійснювані на економічному й соціокультурному просторі України, повинні передбачати використання специфіки соціально-філософського, рефлексивного осмислення людьми, що працюють у сільському господарстві, формування гуманістичного виміру економіки і природної сфери буття. Слід змінювати споживацький стереотип мислення в бік усвідомлення важливості природи в житті

людини і необхідності зберігати і раціонально використовувати наявні природні блага. Також необхідно забезпечити доступність екологічної інформації для персоналу сільськогосподарських підприємств, що сприятиме усвідомленню реальних проблем екологічного становища та можливих наслідків для майбутнього виробництва, адже відомо, що «потреби людини безмежні, а будь які ресурси є обмеженими», з чим зіткнулися останнім часом сільськогосподарські виробники.

Логічно стверджувати, що на рівні держави повинна бути розроблена дієва керівна стратегія пріоритетності реалізації екологічних проєктів розвитку сільськогосподарського виробництва з максимальним економічним та соціальним ефектом. Основними економічними інструментами означеної стратегії мають бути: 1) платежі (податки) за забруднення довкілля, що розраховуються відповідно до кількості забруднюючих речовин і рівня безпеки для навколишнього середовища; екологічний податок (плата, екологічний акциз) на продукт, що зумовлює забруднення в процесі виробництва, його споживання чи утилізації; 2) плата користувачів за користування колективними видами сервісів (наприклад, плата за збір і утилізацію відходів чи стічних вод); 3) екологічні обмеження у вигляді екологічних стандартів та норм, що регулюють максимально можливий рівень втручання в екосистему; 4) екологічні санкції у вигляді штрафів, господарської та кримінальної відповідальності за екологічні порушення; 5) впровадження та використання енергозберігаючих технологій у виробництві (геотермальна, вітрова та сонячна енергія); 6) використання у виробництві вторинної сировини та безвідходного комплексу виробництва; 7) дослідження та апробації інноваційних природоохоронних технологій та засобів виробництва.

Ефективність інструментів управління екологізацією сільськогосподарського виробництва має забезпечуватися державною підтримкою. Основні заходи фінансової політики мають бути реалізовані через такі форми заохочення, як пільгове кредитування впровадження природозберігаючих технологій; пільгове оподаткування підприємств, що дбають про екологічне середовище; торгівля дозволами – квотами [7]. Доцільно використовувати досвід зарубіжних країн. Для прикладу, у Словаччії звільняють на 5 років від податку на прибуток підприємства які використовують альтернативні джерела енергії. Чехія надає можливість пільгової знижки на податок на нерухомість для будинків, де запроваджені заходи для економії тепла і користування екологічно сприятливішими видами палива, не оподатковуються пожертви на екологічні заходи. В Угорщині виробники можуть претендувати на зменшення податку на прибуток при інвестуванні у виробництво екологічно чистої продукції; виробництва, що обслуговують громадські інтереси, наприклад забезпечують утилізацію твердих відходів або стічних вод, взагалі не обкладаються податком на прибуток. Польща запровадила велику кількість податкових пільг: зменшення податку на прибуток до 5 % від вартості матеріалів вторинного походження, що використовуються в виробничому процесі; звільнення від оподаткування громадських екологічних організацій; звільнення від податку на нерухомість земель відведених для водопостачання, очищення стічних вод, водних резервуарів, гідроелектростанцій, зайнятих лісами певного призначення; звільнення від екологічних платежів підприємств, які реалізують програму скорочення понаднормових викидів за 3–5 років [7].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Відтак, будь-яка система підпорядковується основному закону існування – прагненню до самозбереження. Сьогодні закон самозбереження порушується не під впливом зовнішніх чинників, а внаслідок саморуйнування людської системи, через антропогенний вплив на ареал власного існування. Якість життя людей залежать не лише від економічного, а й значною мірою від екологічного становища країни. Дієва стратегія управління сільськогосподарським виробництвом у напрямі екологізації неможлива без рефлексивного осмислення персоналом сільськогосподарських підприємств важливості збереження земель як основного стратегічного ресурсу. Рефлексія спонукає до власного бажання суб'єктів сільськогосподарського виробництва зберігати природний потенціал як майбутню базу та основу довгострокового фінансового успіху. Саме ідея рефлексії як процесу осмисленого поєднання економічного зростання зі збереженням структури біосфери, дозволить визначитись з основними контурами можливих шляхів гуманізації взаємодії людини і довкілля.

Література

1. Лепський В.Є. Становлення стратегічних суб'єктів: постановка проблеми рефлексії. Процеси рефлексій і управління. 2002. №1. с. 5–23.
2. Лепа Р. Н. Рефлексивні процеси в економіці: концепції, моделі, прикладні аспекти : монографія / за ред. Р. М. Лепи. -НАН України, Ін-т економіки промисловості. Донецьк : АПЕКС, 2010. 115 с.
3. Синякевич І.С. Екологізація розвитку: об'єктивна необхідність, методи, пріоритети. Економіка України. 2004. № 1. С. 57-63.
4. Дідур К. М. Шляхи підвищення ефективності системи управління персоналом в аграрних підприємствах. Вісн. ДДАТУ. Сер. Екон. науки. Державне управління. 2015. № 1 (35). С. 125–129.
5. Цибуляк А. Г. Екологізація економіки України в умовах розширення співпраці з ЄС. Причорноморські економічні студії. 2016. Вип. 8. С. 31–35.
6. Писаренко С.М. Механізм регулювання еколого-економічного розвитку країн – членів ЄС. Стратегічні пріоритети. 2007. № 3(4). С. 119–120.

7. Смерічевський С.Ф., Висоцький Д. Є. Стан та перспективи законодавчого забезпечення інноваційної діяльності в Україні: економіко-правовий аспект. Донецьк: ВІК, 2004. 124 с.

8. Tarasovych L., Tamulienė V. Marketing as a tool for social and economic rural areas development. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2017. Vol. 39. No. 4. P. 524–536.

9. Сахно А. А., Салькова І. Ю. Мотивація економічної діяльності підприємств сільськогосподарського машинобудування: монографія. Вінниця: Твори: 2020. 308 с.

10. Ulko Ye., Kucher A., Salkova I., Priamukhina N. Management of soil fertility based on innovative approaches to evaluation of arable land: case of Ukraine. *Journal of Environmental Management and Tourism*. 2018. Vol. IX. No. 7(31). Pp. 1559–1569.

11. Hryvkiivska S., Polishchuk N., Salkova I., Kucher L. Human Capital in the Formation of Efficiency of Enterprises Activity. *European Journal of Sustainable Development*. 2019. No.8 (3). Pp. 499-509.

References

1. Lepskyi V. Ye. Stanovlennia stratehichnykh subiektiv: postanovka problemy refleksii. *Procesy Refleksii i upravlinnia*. 2002. №1. P. 5–23

2. Lepa, R. N. (2010). Refleksivni procesi v ekonomici: koncepcii, modeli, prikladni aspekti [Reflexive processes in economics: concepts, models, applied aspects], АРЕКС, Doneck, Ukraine.

3. Syniakevych I.S. (2004). Ekolohizatsiia rozvytku: obektyvna neobkhdnist, metody, priorityty. *Ekonomika Ukrainy*. 2004. №1. P. 57–63.

4. Didyr K.M. (2015). Shliahu pidvushennia efektyvnosti systemu upravlinnia personalom v agrarnuh pidpruemstvah. *Visnuk Dniprovskogo derzhavnogo agrarno-ekonomichnogo yuniversitetu*. № 1 (35). P. 125–129.

5. Tsubuliak A. H. (2016). Ekolohizatsiia ekonomiky Ukrainy v umovah rozshyrennia spivpratsi z ES / A.H. Tsubuliak // *Prychornomorski ekonomichni studii*. Vyp. 8. P. 31–35.

6. Pysarenko S.M. (2007). Mehanizm rehuliuвання ekoloho ekonomichnogo rozvytku krain – chleniv ES. *Stratehichni priorityty*. №3(4). P. 119–120 .

7. Smirchevskiy S.F., Vysotskiy D.E. (2004). Stan ta perspektyvy zakonodavchogo zabezpechennia innovatsiinoi diialnosti v Ukraini: ekonomiko-pravovyi aspekt . Donetsk, Ukraine. 124 p.

8. Tarasovych L., Tamulienė V. (2017). Marketing as a tool for social and economic rural areas development. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. Vol. 39. No. 4. P. 524–536.

9. Sakhno A.A., Salkova I.Yu. Motyvatsiya ekonomichnoyi diyal'nosti pidpryemstv silskohospodarskoho mashynobuduvannya: monohrafiya. Vinnytsya: Tvory: 2020.-308 p.

10. Ulko Ye., Kucher A., Salkova I., Priamukhina N. Management of soil fertility based on innovative approaches to evaluation of arable land: case of Ukraine. *Journal of Environmental Management and Tourism*. 2018. Vol. IX. No. 7(31). Pp. 1559–1569.

11. Hryvkiivska S., Polishchuk N., Salkova I., Kucher L. Human Capital in the Formation of Efficiency of Enterprises Activity. *European Journal of Sustainable Development*. 2019. No.8 (3). Pp. 499-509.

Надійшла / Paper received: 07.11.2020

Надрукована / Paper Printed : 04.01.2021